

teszik, ami, s igyekeztem kiemelni azokat a jellegzetességeket, amelyek a külföldieknek (elsősorban, de nem kizárólagosan az indoeurópai nyelveket beszélőkre gondolva) a legtöbb nehézséget okozzák. A következő előadások e jelenségek nagy részét részletekbe menően tárgyalják majd.

Berényi Mária

Az idegennyelvi szenvedő szerkezetek megfelelői a magyar nyelvben

A tézis, amit bizonyítani szeretnék az, hogy a (mai) magyar nyelv alapvetően aktív szemléletű, az indoeurópai szenvedő szerkezeteknek az esetek túlnyomó többségében aktív szerkezet felel meg.

Mit is nevezünk passzív szerkezetnek? Az ilyen szerkezetben a *grammatikai* (és logikai) *alany* a cselekvés tárgya, mint annak elszenvedője, ebből következőleg az igei szerkezet szenvedő formát ölt (általában létige+igenév vagy speciális képzős igealak); a cselekvés végrehajtóját nem feltétlenül szükséges (de lehetséges) megjelölni. A közlés arra irányul, hogy a cselekvés tárgyát hogyan érinti az adott cselekvés, milyen helyzet, változás jött létre az állapotában, vagy a cselekvés valamely (határozóval kifejezett) körülményét hangsúlyozza a mondat. *The house has been built. The house was built in 1987 by XY.*

Lehetséges magyar megfelelők: *A ház felépült. A házat felépítették. A házat XY építette 1987-ben.*

A szenvedő szerkezet kifejezése az indoeurópai nyelvekben általában:

S (a cselekvés tárgya) + **VP** (létige + passzív jelentésű igenév)

A cselekvő kifejezése a **VP**-ben *határozóval* történik (*par...*, *by ...*, *..által*).

A magyar mint idegen nyelv tanításában fontos tudatosítani a fenti szerkezetek közötti különbséget, ez által számos hibaforrás kiküszöbölhető. Nem választható el ez a témakör a tranzitív - intranszitiv igepárok tudatos tanításától. Tipikus hibák ugyanis: "a ház épített 1987-ben...", a tanítás kezd 9 órakor" stb. Magyar közegben élőkre a rossz magyar nyelvhasználat is hathat: "meg lett mondva, el van menve stb."

Felmerülhet a kérdés, létezik-e egyáltalán a mai magyar nyelvben szenvedő szerkezet: A válasz természetesen egyértelmű igen, bárha kétségtelenül sokkal kevesebb esetben, mint akár más nyelvekben, akár a magyar régiségben. Hiszen hogy élt, volt ilyen, azt számos népdal és irodalmi példa bizonyítja.

Egyrészt:

"Zöldre van a rácsos kapu festve..." és " A horgosi csárda " is " ki van festve"

Másrészt:

"...Keservesen kínozta, vasszegekkel verete!"

(Ó-magyar Mária-siralom)

"Az fiatal fához vagyok én hasonló, ki még nyers és zöldellik,
ki a tűzben lévén egyfelül nedvedzik, másfelől égettetik.

Így egyfelől szívem tőled kínoztatik, is ismét vigasztaltatik..."

(Balassi)

Ugyanakkor fülünkbe cseng a mondás mely szerint **-tatik -tetik – a magyarban nem használtatik**. Nyilvánvaló, hogy a germanizmus és/vagy latinizmus elleni purifikátori tűznek is köszönhetően napjainkra valóban eltűnőfélben van ez a képző, csak egyes szavakban él tovább, illetve a hivatali/hivatalos nyelv egy-egy fordulatában: *születik, viseltetik, méltóztatik, megadatik, ill. kéretik, megkívántatik, kihirdettetik stb.*

Nem értek egyet azzal a (99-es konferenciánkon is hangoztatott) nézettel, amely szenvedő formának tekinti a magyarban a visszaható, ill. a mediális (-ul -ül képzős intranszitiv) igéket. *A ház épül / épült* mondat kifejezhető *A házat építik /építették* formában is, az utóbbi az építők szempontjából jelent aktivitást, az előbbi a házból – bár világos, hogy a ház nem magától épül, az **épülés** a ház szempontjából mégis "aktív" történésnek tekintendő. Más példák még: Szépen *lebarnultál*... – ha nem is vesszük figyelembe, mennyi saját energiát, aktivitást követelhet valakitől a napozás (ugyanakkor persze adott esetben *szenvedést* is), akkor is belátható, hogy az ember, a bőr szempontjából a **barnulás** "aktív" történés. Amikor az ég *kitisztul*, szó sincs arról, hogy valaki vagy valami tisztítaná.

A visszaható igék még ennyi magyarázatra sem szorulnak: amikor a gyerek egyedül *mosakodik*, biztos, hogy valóban aktívan vesz részt a folyamatban.

Tekintsük át, milyen formák felelnek meg nyelvünkben az idegen szenvedő szerkezeteknek!

A) szenvedőige-képzős: (-tatik/-tetik)

Kéretik..., : It is requested...; Kimondatott.....:It was pronounced..; Elvégeztetett. ...: It has been accomplished...

A cselekvőt ez esetben egyik nyelvben sem jelöljük, a forma épp arra hivatott, hogy kiemelje ennek jelentéktelenségét, az állítás általános vonatkozásával szemben.

B) általános alany

ellopták at sg. has been stolen (by...)...
megmondták, hogy...: sg. has been told (by...)...
megjósolták, hogy...: sg. has been predicted (by...)...

Ez esetben a magyarban nem akarjuk/nem tudjuk megnevezni a cselekvés végzőjét (indoeurópai nyelvekben igen).

C) tárgyias ige bármilyen személyű alakja, a tárgy általában a mondatkezdő szó

Az Országházat Steindl Imre építette a múlt század végén. / The Parliament was built by Steindl Imre at the end of the last century.

Az előadást a professzor tartotta. / The lecture was held by the professor.

Az oroszlánt én lőttem le. / The lion was shot by me.

A cselekvés végrehajtója a magyarban grammatikai alany, az idegen nyelvi szenvedő szerkezetben határozó.

D) létige + határozói igenév

Be van fejezve a nagy mű.../ The great work has been completed...

A kocka el van vetve. / Alea iacta est.

Ki van/volt/lesz írva, mikor kell elutazni./ It is/was/will be announced when to leave.

Ez a forma elvileg csak tranzitív igéből képzett igenévből alkotható, a mai nyelvhasználat azonban már-már elfogadni látszik bizonyos intranszitiv alakokat: "el van utazva, el voltam fáradva" stb.

Ugyanakkor annak ellenére, hogy a szabály megengedi, nem minden tranzitív igéből tetszik elfogadhatónak az ilyen szerkezet. Idegenül hangzik pl. a "meg van csinálva, meg volt mondva".

Hogy a magyarban miért sorvadhatott el ilyen mértékben a szenvedő szerkezet, annak feltételezésem szerint két – egymással összefüggő – oka van. Az egyik – alapvető – feltétel, hogy a *tranzitív* és *intranszítív* igék a magyarban minden esetben markánsan megkülönböztethetők, míg pl. az angolban sokszor ugyanaz az ige lehet tranzitív és intranszítív: pl. *to start* stb.

A másik ok a szórend viszonylagos szabadsága a magyar nyelvben. Eből adódóan a mondatok mélyszerkezete, a **téma - réma** viszonya, lexikai fogalmi sorrendje (szórend) hasonló lesz a magyar és az indoeurópai nyelvek között: a cselekvés tárgya pl. **témaként mondatkezdő** szó az indoeurópai szenvedő szerkezetben mint alany, a magyar mondatban mint grammatikai és logikai tárgy.

A házat 1986-ban építették mondatot a magyarban a tárggyal kezdjük, mint témával (amiről majd új információt közlünk), a kötött szórendű nyelvekben viszont – az esetek túlnyomó többségében – a mondatkezdő szó, a téma a grammatikai-logikai alany, ily módon ha a cselekvés tárgyáról akarunk valamit állítani, ezt csak szenvedő szerkezettel tehetjük:

The house was built..., the book was written, the lion was shot... stb.

Végezetül, álljanak itt a még nem említett, egyértelműen szenvedő jelentéstartalmú grammatikai alakok:

a tárgyas igékből képzett

– befejezett

– beálló

– ható igéből képzett melléknévi igenevek

pl. (vki által) írt levél; (vki által) megoldandó feladat; iható víz

Néhány felvetés a nyelvhelyességi témakörből a teljesség igénye nélkül – hiszen a külföldiek tanításában a nyelvhelyességi kérdések nem feltétlenül kerülnek előtérbe, ők ugyanis többnyire eleve a helyes formákkal ismerkednek meg, s csak a nyelvtudás egy igen magas fokán kezdhetnek rájuk hatni a magyaroktól hallott nyelvi helytelenségek:

kerülendő a *lett* + *határozói* igeneves forma, de csaknem ugyanennyire a *létige* + *-va/-ve* formát száműzni akaró, azt befejezett melléknévi igenévvél helyettesíteni kívánó törekvés, mint pl. az ablak *nyitva van* helyett az ablak *nyitott*.